

HET VOLMAAKTE IN HET ONVOLMAAKTE EEN TE ONDERZOEKEN PARADOX

Roland Leune

Wie zich inzet en faalt ervaart hoe sterk we in het spanningsveld tussen ideaal en werkelijkheid leven. Enerzijds verlangen we ernaar volmaakt te zijn en een volmaakte wereld te betrachten, anderzijds stoten we voortdurend op de onvermijdelijke beperkingen van onze eigen persoon en van onze omgeving. Het verlangen naar perfectie is daarom een bron van heel wat frustratie en teleurstelling. Zouden we er daarom niet veel beter aan doen onze hang naar volmaaktheid op te geven en het leven te nemen zoals het komt, zo kunnen we ons afvragen. Daartegenover kunnen we ons ook afvragen of de radicale aanvaarding van het onvolmaakte wel altijd in strijd is met het streven naar volmaaktheid. Kan die radicale aanvaarding ons niet juist de kracht geven om op een meer onthechte manier met de idee van volmaaktheid om te gaan? Brengt die onthechting de mens die het falen ontvlucht niet eerder tot het ideaal van volmaaktheid dan het doelbewuste nastreven ervan? Dit is de paradox die we hier nader wensen te onderzoeken.

1

Aanvaarding heeft geen goede naam, integendeel zelfs, men spoort er ons onophoudelijk toe aan geen vrede te nemen met mistoestanden, we zouden ertegen in verzet moeten komen. Van kindsbeen af wordt ons bijgebracht dat wij ons niet mogen neerleggen bij onze tekortkomingen, maar zouden moeten trachten ze te boven te komen. In die context wordt aanvaarding zelfs immoreel genoemd, omdat zij op rechtvaardiging van heersend onrecht zou neerkomen. Accepteert de publieke opinie het onvolmaakte? Politici zouden naar huis mogen, indien mensen helemaal niets meer zouden eisen, maar vrede zouden nemen met de toestand waarin ze verkeren. Onvrede lijkt wel de motor van de economie te zijn. Zonder de onverzadigbaarheid van de consument zouden productie en consumptie stagneren en zou de werkgelegenheid aanzienlijk inkrimpen. Bevat Pascals opmerking dat "alle ellende van de mensen maar één oorzaak heeft, namelijk dat zij niet in staat zijn rustig in een kamer te blijven"¹ niet veel waarheid? Is onvrede immers niet de drijvende kracht achter talrijke ondernemingen van de mens? Onvrede maakt ons afhankelijk van anderen, die daar op hun beurt profijt kunnen uit trekken. Zo hebben velen in het beroepsleven er alle belang bij dat de burger zich niet goed voelt in zijn vel. Zouden psychologen en welzijnswerkers niet werkloos vallen, indien iedereen tevreden zou zijn met zijn lot? Worden we niet hoe langer hoe meer ertoe

aangemoedigd voor onze problemen deskundigenhulp te zoeken? Worden ons op die manier niet vaak problemen aangepraat? Wordt onze gevoeligheid niet in die zin aangescherpt? We kunnen het dagelijks via de media vernemen: allerhande sensibiliseringscampagnes hebben niet alleen tot gevolg dat de mens sneller hulp zoekt, maar ook dat hij zich gemakkelijker bewust wordt van wat in zijn leven verkeerd schijnt te gaan. Krijgt een geringe stemmingsstoornis hierdoor in het bewustzijn van velen al niet gauw de allures van een depressie waarvoor we een psychiater zouden moeten raadplegen? Het zijn niet alleen psychologen die bij onvrede belang hebben, ook advocaten zouden werkloos worden zonder mondige burgers die niet op hun kop willen laten zitten. Velen zijn veel gevoeliger geworden voor inbreuken op hun rechten en doen in toenemende mate een beroep op advocaten en rechters. Rechtscolleges zien zich ten gevolge hiervan geconfronteerd met een toevloed aan voorzieningen. Hangende procedures slepen bovendien langer aan doordat de partijen vaak het onderste uit de kan willen halen en geen duimbreed voor elkaar willen wijken.

Is het met de eisen inzake scholing beter gesteld? Vaak volstaat een diploma hoger middelbaar onderwijs niet langer; een voortgezette vorming wordt noodzakelijk geacht. Ja, levenslang leren, daaraan ontsnappen we niet meer, want rondlopen met een diploma op zak dat niet op zijn minst gelijkwaardig is aan dat van anderen, is ondraaglijk. Dat zou immers neerkomen op het feit dat anderen zoveel beter zijn, terwijl het wel eens zou kunnen dat we minder talent hebben.

2

Verkeren niet velen in de overtuiging dat volmaakt geluk een 'recht' is? Het komt ons voor dat nooit eerder in de geschiedenis het streven naar geluk zo centraal heeft gestaan als thans. Lijden en ziekte worden steeds moeilijker te aanvaarden. Misschien is de holocaust een breekpunt geweest. Het lijden bereikte hier een zo hoge graad van absurditeit dat het ondraaglijk geworden is het nog te ervaren als een mogelijkheid tot persoonlijke groei. Is het niet begrijpelijk dat we op het vele leed in de twee wereldoorlogen met een ware gelukshype reageren? De mens wil veiligheid en vrede, hij wil zich goed voelen, zonder uitstel, hij wil genieten en gezond zijn tot op hoge leeftijd. Hoewel we de waarde van genot en gezondheid moeilijk kunnen ontkennen, ziet het er naar uit dat de gelukshype tot een ware obsessie leidt die ons erg kwetsbaar maakt voor alles wat een smet werpt op het mooie plaatje van onverstoord geluk. Maar heeft dat krampachtig streven naar geluk niet het kwalijke gevolg dat dit geluk steeds verder af lijkt dan ooit, want hoe nadrukkelijker de mens zich inspant om het te bereiken, hoe meer het achteruitwijkt. In de niet zo nieuwe geluksethiek² vormt lijden de grootste vijand, vandaar het verlangen om koste wat het kost van lijden gespaard te blijven. Vormt die houding nu niet zelf een aanzienlijke bron van leed? Staat de droom van een eeuwigdurend geluk niet juist dat geluk in de weg?

Hooggespannen verwachtingen jagen het geluk op de vlucht, zeker wanneer het geluksverlangen zich uit in het overmatig belang dat we aan een permanente goede lichamelijke conditie hechten. Neemt dit niet vaak groteske vormen aan?

De angst voor lijden en dood neemt overmatig toe. We kunnen de vooruitgang van de geneeskunde om meer ziektes met succes te bestrijden toejuichen, maar wil de paradox niet dat we tevens voor pijn, ongemak en ziekte gevoeliger zijn geworden? Nog nooit heeft de mens de beschikking gehad over zoveel middelen om pijn te verminderen, maar tegelijk brengen we 'ondraaglijk en uitzichtloos lijden' steeds maar meer ter sprake. Voor de succesrijke bestrijding van tal van kwalen betalen we een tol: we leren niet omgaan met lijden en staan in toenemende mate machteloos tegenover onze onmacht om met onmacht om te gaan. Het is duidelijk dat angst voor ziekte ons psychisch welbevinden in ernstige mate aantast. Is het niet hilarisch hoe we thans soms meer dan goed voor ons is ons met onze gezondheid bezighouden? Ja, we zijn ons haast voortdurend bewust van mogelijke gevaren. Daarom hebben we geopteerd voor een vooruitgang met een sterk prestatiegericht gezondheidsideaal dat, gepaard met therapeutische hardnekkigheid, alle lijden en dood koste wat het kost wil uitbannen. De paradox wil echter dat we ons toenemend besef van eindigheid beantwoorden met de inspanning om dat besef uit ons bewustzijn te bannen.

3

De hang naar een volmaakt gelukkig leven zou wel eens aan de basis van de cultus van de jeugd en het onvergankelijk jeugdige kunnen liggen. Uitgerekend in een tijdperk van toenemende vergrijzing van de bevolking en dalende nataliteit, is de jeugd – o ironie – een waar statussymbool geworden. Terwijl alle attributen van de jeugd de hemel worden in geprezen, stijgt het aantal ouderen zodat een steeds groeiend aantal mensen zich van de privileges van de jeugd verstoken voelt en daar wegens het ideaal van eeuwige jeugd erg onder schijnt te lijden. De ouderdom heeft al haar aanzien verloren, precies omdat ze als synoniem van allerlei lichamelijk en geestelijk lijden beschouwd wordt. Iedereen wil zo oud mogelijk worden en tegelijk de gezondheid van een twintiger behouden. Maar net nu de geneeskunde over de middelen beschikt om iets van dat doel binnen bereik te brengen, is het vroegere respect dat aan de hoge leeftijd bewezen werd, verdwenen. Hoewel ouder worden steeds maar meer de betekenis heeft gekregen van een voortgezette jeugd, drukt dat verlangen om jong te blijven de mens des te feller met de neus op de ongemakken, pijnen en kwalen van de ouderdom, zodat de paradox wil dat de aanvaarding van de hoge leeftijd wordt bemoeilijkt.

De cultus van de jeugd hangt samen met de cultus van het jeugdige lichaam. Doordat 'jong van geest zijn' geen streefdoel kan zijn, omdat de mens dit soort jeugd niet in de hand heeft, wordt de aandacht eenzijdig op het lichaam

gefocus. Zo spannen modewereld, media en cosmetische industrie samen om het lichaam een 'perfecte vorm' te geven. Een idee van lichamelijke schoonheid geldt thans zozeer als een dwingende norm dat niemand zich nog lijkt te kunnen verzoenen met zijn lichaam zoals het is. Het 'natuurlijke' lichaam zoals we het 'hebben' is voor velen een onuitputtelijke bron van zorgen. Plastisch chirurgen oogsten veel 'succes' bij mensen die bereid zijn om, op gevaar voor hun gezondheid, aan hun lichaam ingrijpende correcties te laten aanbrengen. Een hele industrie die een miljardenomzet realiseert pikt gretig op het schoonheidsideaal in door de consument massa's middeltjes, diëten en kuren te verkopen. Ook tijdschriften danken vaak hun voortbestaan aan de reclame voor cosmetica. Niet alleen succes in zaken, maar ook een goed uiterlijk schijnen het beste bewijs van een verdienstelijk leven te vormen.

4

Tot het verlangen naar volmaaktheid hoort ook de droom van een volstrekt veilige samenleving. Naarmate het aantal veiligheidsvoorzieningen toeneemt, wordt de burger steeds gevoeliger voor allerlei inbreuk en op zijn veiligheidsgevoel waardoor hij om steeds nieuwe maatregelen vraagt. De droom van een volmaakt veilige samenleving zou wel eens in de nachtmerrie van een volkomen onvrije samenleving kunnen omslaan. Totale veiligheid – gesteld dat ze mogelijk is – voltrekt zich onvermijdelijk ten koste van de privacy en de bewegingsvrijheid. Of we dit nu leuk vinden of niet, maar het sociale leven houdt altijd risico's in en de totale uitschakeling ervan zou van de maatschappij een gevangenis maken.

Uit het verleden kennen we de dromen van een Utopia als de hang naar een volmaakte maatschappij hier op aarde. Hierbij is het goed, zoals de geschiedenis ons heeft geleerd, een onderscheid tussen Utopie en utopisme te maken. Utopisch denken kan een metaforisch middel zijn om bepaalde wantoestanden te bekritisieren teneinde een beweging ten goede op gang te brengen. Heel gemakkelijk echter ontspoot utopisme tot een geheel van onrealistische verwachtingen over een harmonieuze samenleving waarin conflicten onbestaande zijn. De utopist meent in het bezit te zijn van de blauwdruk voor de ideale samenleving waaruit alle gebrek en alle schaarste verdwenen zijn. Utopisten achten het mogelijk het goede restloos te kunnen verwerkelijken in deze wereld en het kwaad met wortel en tak te kunnen uitroeien. Daarbij gaan zij uit van de idee van een totaal maakbare maatschappij waarin alle onvolkomenheden dankzij de wil van de mens kunnen worden verholpen. Cultuurcritici wijzen erop dat aan het utopisme een ongebreideld vooruitgangsoptimisme ten grondslag ligt³. De utopist is ervan overtuigd dat ooit in de toekomst het huidige individu, dat alleen zijn eigen belangen najaagt, zal plaatsmaken voor een ideaal wezen wiens belangen volledig zullen harmoniëren met die van de samenleving als geheel. Elk conflict zal in die veronderstelling

uitgesloten zijn, er zal volmaakte consensus heersen; ieder zal volmaakt vrij zijn te doen wat hij wil, rebellie zal overbodig zijn, omdat eenieder steeds zal handelen zoals de samenleving dat van hem verwacht. De inwoners van Utopia zullen volkomen sereen zijn. Niemand zal zich nog gefrustreerd hoeven te voelen door anderen, daar allen per definitie toch hetzelfde zullen willen en verlangen. Dat een dergelijke samenleving wel zeer monotoon zou zijn – de inwoners zouden elkaar niets meer te vertellen hebben – ontgaat de utopist. Erger evenwel is dat het utopisme in de geschiedenis tot heel wat bloedvergieten heeft geleid. Ontelbare wreedheden zijn reeds begaan door figuren die meenden uitsluitend het goede te dienen. Zelfs Hitler gaf te kennen enkel door nobele doeleinden gedreven te zijn. Vaak werd het kwaad gezien als een noodzakelijke weg naar goedheid en werd het gelegitimeerd door de utopische droom van de toekomstige volmaakte samenleving. Toch dient de schuld niet eenzijdig bij de leiders te worden gelegd. Telkenmale immers vonden deze leiders ontelbare handlangers bereid om hen te volgen op de zogenaamde weg naar het aards paradijs die in de praktijk de weg was naar de slachtbank. Zonder hun meelopers zouden utopisten nooit het succes hebben gekend dat zij in feite hebben geogst. Utopisten hebben altijd het individu opgeofferd aan de belangen van de collectiviteit. Toch dient utopisme niet noodzakelijk met bloedvergieten in verband te worden gebracht. Het kan ook komisch en zelfs grotesk zijn. We denken hierbij aan de sympathieke figuur van Don Quichotte, zoals die vereeuwigd werd in het klassieke meesterwerk, *Don Quichotte de la Mancha* van Miguel de Cervantes. Don Quichotte was de dolende ridder die te veel ridderromans verslonden had en zich geroepen voelde om het gelezene in de praktijk om te zetten. Iedereen kent hem als de ridder die de strijd aanbod met windmolens die hij voor reuzen aanzag. Don Quichotte wilde ridder zijn in een tijd die geen ridderidealen meer bezat en niet meer in ridderlijkheid geloofde. Hij was een tragikomische figuur die pas op zijn sterfbed tot het inzicht kwam dat ideaal en werkelijkheid nooit kunnen samenvallen. Onder invloed van dit literaire epos werd utopisme zowat synoniem van zweverige, idealistische wereldvreemdheid die op de lachspieren inwerkt en zeker geen bedreiging vormt voor de gevestigde sociale orde. Toch kunnen we ons afvragen of we wel onze schouders mogen ophalen voor Don Quichotte. Is het geloof in het onmogelijke soms niet nodig om dingen in beweging te krijgen zodat er plots toch dingen mogelijk worden die op het eerste gezicht niet realiseerbaar leken? Hebben we het geloof in het goede, het schone en het ware niet nodig om toch iets van goedheid, schoonheid en waarheid in de wereld te brengen?

5

Moeten we nu het verlangen naar volmaaktheid dan zonder meer verwerpen? Heeft het niet ook allerlei prachtige zaken opgeleverd zoals kunstwerken die zonder de hang naar volmaaktheid ondenkbaar zijn? Houdt bovendien

‘aanvaarding van het onvolmaakte’ zelf geen gevaren in? We vermoeden eigenlijk dat aanvaarding, wanneer zij niet door het verlangen naar volmaaktheid in balans wordt gehouden, op haar beurt ontspoot. Zoals een eenzijdige nadruk op perfectie tot perfectionisme ontaardt – het ontnemt ons elke gemoedsrust en maakt ons ongenietbaar zowel voor onszelf als voor de anderen – zo kan ook aanvaarding tot defaitisme en fatalisme ontsporen. Op politiek vlak leidt die houding tot ultraconservatisme: het is de houding waarbij elke droom van wereldverbetering bij voorbaat verdacht wordt gemaakt. Zo’n houding sluit het individu op binnen de bestaande orde en maakt hem of haar monddood. Defaitisme is een vorm van utopisme dat even totalitair is als het utopisme zelf. Wanneer we de bestaande orde als onverbetterlijk zien, verliest kritiek immers elke zin en betekenis. In naam van die orde kunnen we dan ongehinderd wreedheden begaan omdat ze nu eenmaal onvermijdelijk zijn. Elke actie tegen onrecht wordt in die veronderstelling a priori zinloos, omdat onrecht – helaas – des mensen is. Defaitisme en fatalisme zijn het spiegelbeeld van het utopisme. De defaitist is gefascineerd door wreedheid en lijden en hij scheidt er een pervers genoegen in het negatieve dik in de verf te zetten. Velen scheppen de dag van vandaag een zichtbaar genoegen in de bespottung van idealen, vandaar wellicht het succes van het sociaal-darwinisme dat leven als een onafgebroken strijd ziet. Deze geesteshouding berokkent mens en samenleving echter evenveel schade als het utopisme. Is het volmaakte belachelijk maken niet even nefast als te denken dat het perfecte probleemloos in een bepaald politiek of sociaal systeem te realiseren valt? Terwijl de utopist ervan uitgaat dat het principieel mogelijk en noodzakelijk is alle tegenstellingen te verzoenen en hij zich desnoods bereid toont daarvoor het wreedste geweld te gebruiken waardoor de tegenstellingen nog op de spits worden gedreven, gaat de defaitist ervan uit dat het leven uitsluitend bestaat uit conflict en belangenstrijd. Ook al lijkt het defaitisme vredelievender wegens de passieve houding die eraan ten grondslag ligt, toch sluit het eveneens een vorm van geweld in doordat het betere dat in de mens zit, niet aan bod kan komen en dus systematisch wordt onderdrukt. Het defaitisme voedt geen utopische dromen, maar blijft in doemdenken steken. De defaitist lijkt daarom een negatieve utopist te zijn als zijn negatieve houding bepaald wordt door de vrees dat zijn dromen niet zullen uitkomen. Hij houdt alle dromen en verwachtingen op afstand, omdat hij vermoedt dat ze op de realiteit zullen stuklopen. Hij schermt zich af voor de verleidelijke sirenenzang van de utopie, omdat hij zich bij voorbaat wil indekken tegen ontgoocheling. In werkelijkheid is hij dus eveneens een romanticus. Heimelijk droomt ook hij ervan dat na de duisternis het licht zal komen. Zoals de utopist cultiveert hij een uitgesproken statisch wereldbeeld dat geen ruimte laat voor verandering en vernieuwing.

6

Valt het streven naar volmaaktheid toch te rijmen met aanvaarding van onvolmaaktheid? Zijn beide niet noodzakelijk strijdig met elkaar? Op het eerste gezicht wel. Mensen die naar volmaaktheid hunkeren, vinden dat dingen slechts de moeite waard zijn als ze perfect zijn. Willen ze perfectie persé veroveren, dan mislukken ze omdat ze er al te gretig naar grijpen. Misschien omdat ze vinden dat ze recht hebben op een harmonieus leven zonder rimpel en zonder conflict, maar begrijpen ze dan niet dat die zo gezochte volmaaktheid hun door het leven wordt ontzegd?

Tevergeefs trachten wij het moment vast te houden dat zo veelbelovend leek. Uit angst dat het geluk ons zal ontglippen, klampen wij ons eraan vast waardoor het ons ook daadwerkelijk door de vingers glipt. Door die houding zijn wij niet in staat van het leven te genieten zoals het komt; hierdoor slagen we er niet in de dingen, ondanks hun tekorten, volop naar waarde te schatten zonder eisen te stellen. Defaitisme is echter een doodlopende weg. Die houding verraadt een sterke gebondenheid aan bepaalde illusies die we dienen op te geven en die we niet kunnen realiseren. In het defaitisme sluiten we elk streven naar verbetering uit. We zijn immers van nature zwak, waarom zouden wij dan nog onrecht aanklagen of iets ertegen ondernemen? Utopisten voeren daarentegen oorlogen, met de bedoeling aan alle oorlogen een einde te maken, defaitisten beschouwen oorlogen als onvermijdelijk, en zo, ondanks hun tegengestelde aard, zweren ze samen om het kwaad in de wereld te behouden.

7

De eeuwenoude – vaak mystieke – wijsheidsliteratuur leert ons dat de tegenstrijdigheid tussen aanvaarding van onvolkomenheid en streven naar volmaaktheid pas verdwijnt op bijzondere momenten waarop de mens een staat van onthechting bereikt en al zijn verwachtingen opgeeft. Dat kan in een crisissituatie zijn. Zo is het bekend dat volstreekte uitzichtloosheid de mens een plots gevoel van totale vrede kan geven waarin hij zich met het leven verzoent. In plaats van nog langer wanhopig plannen te willen verwezenlijken onder omstandigheden waarin geen resultaat meer te behalen valt, kan iemand plots al zijn dromen en idealen opgeven en tot de paradoxale ontdekking komen dat het gezochte binnen handbereik ligt. Zolang de mens echter nog verwachtingen koestert, klampt hij zich daaraan vast. Hij spant zich nog in om die verwachtingen in te lossen en zijn dromen waar te maken, met rusteloosheid, vrees voor kritiek en faalangst tot gevolg. Dit alles verdwijnt soms plotseling in het licht van een diep ingrijpende gebeurtenis die het leven verandert en tot diepe deemoed stemt. Dat kan het vooruitzicht zijn van een nakende dood : het kan evenwel ook een activiteit zijn waar iemand op een gegeven ogenblik helemaal in opgaat en die hem uit zijn centrum wegrukt. Het kan ook de ontmoeting met een ander persoon zijn. De transformerende kracht van de liefde

is genoegzaam bekend. Paulus spreekt erover in zijn eerste brief aan de Korinthiërs (13.1-13). Zonder de liefde is de mens niets:

Al spreek ik de taal van mensen en engelen – als ik de liefde niet heb, ben ik een galmend bekken of een schelle cimbaal. Al heb ik de gave van de profetie, al ken ik alle geheimen en alle wetenschap, al heb ik het volmaakte geloof – als ik de liefde niet heb, ben ik niets. Al deel ik al mijn bezit uit, al geef ik mijzelf prijs om mij daarop te kunnen beroepen – als ik de liefde niet heb, helpt het mij niets. De liefde is geduldig en vriendelijk; de liefde is niet afgunstig, zij praat niet, zij verbeeldt zich niets. Zij gedraagt zich niet onfatsoenlijk, zij zoekt zichzelf niet, zij laat zich niet kwaad maken en rekent het kwade niet aan. Zij verheugt zich niet over onrecht, maar vindt vreugde in de waarheid; alles verdraagt zij, alles gelooft zij, alles hoopt zij, alles verduurt zij...

De liefde – onderscheiden van begeerte en verliefdheid – spreekt het beste aan in de mens, maar houdt tegelijkertijd rekening met wat hij kan. Liefde maakt het voor ons mogelijk de hang naar perfectie op te geven en de dingen te nemen zoals ze zijn. Zo krijgen we de kracht om onze kwetsbaarheid onder ogen te zien en onze almachts- of kleinheidswaan te laten varen. De liefde verenigt de hang naar het absolute met de aanvaarding van het relatieve. Aanvaarding van onvolmaaktheid is het niet-bedoelde nevengevolg van de liefde die de paradoxale kracht schenkt om zich tegelijkertijd met het onvolmaakte te verzoenen en naar volmaaktheid te blijven streven. Op dergelijke hoogtepunten van het leven wil zo iemand niet méér hebben, niet méér nemen, niet méér vasthouden. Hij laat alles los en ontdekt dat alles wat hij zocht er altijd al geweest is. Hij komt tot het besef dat er eigenlijk niets hoeft bereikt te worden omdat alles wat er hoort te zijn, reeds aanwezig was. In die toestand herwint hij zijn kracht en de volheid van zijn bestaansmogelijkheden. Bevrijd van perfectionistische faalangst en onrealistische verwachtingen, kan hij zich eindelijk ten volle inzetten. Aldus tot radicale aanvaarding van het bestaande bereid, blijkt zo iemand in staat actief te handelen om veranderingen tot stand te brengen, zonder dat zijn handelen echter aan krampachtige doelgerichtheid of al te nadrukkelijke intenties ontspringt.

Aanvaarding en onthechting hoeven dus helemaal niet onverenigbaar met het verlangen te zijn om de gang van zaken in de wereld in gunstige zin te beïnvloeden. We durven zelfs stellen dat dingen slechts vanuit die geest echt ten goede kunnen worden veranderd. Woede, verbittering en verontwaardiging blokkeren de 'innerlijke energie'. Slechts onthechting maakt haar vrij. Bevrijd van de obsessie van de volmaaktheid en van het defaitisme komt de mens tot de ontdekking dat pas dan de voorwaarde vervuld is om bepaalde zaken na te streven en te realiseren. Niet langer bang voor ontgoocheling, mislukking, tegenslag en kritiek, verwerft hij een onbevangenheid van geest die hem een betere kijk geeft op zijn krachten en mogelijkheden. Onthechting als basis voor een evenwichtige aanvaarding van het onvolmaakte en van een behoedzaam

streven naar volmaaktheid zou bovendien wel eens de grondslag van een rechtvaardige economie kunnen vormen die een optimale spreiding van welvaart en welzijn beoogt. Ongebreidelde kapitaalsaccumulatie die de tegenstelling tussen arm en rijk vergroot en tal van maatschappelijke problemen creëert, is immers het werk van gemeenschappen die onder meer nooit genoeg hebben, omdat ze hun leven onbevredigend vinden en van oordeel zijn dat het nog altijd beter zou moeten. Wellicht spelen hierin ook andere factoren mee. Dit neemt echter niet weg dat wie het zijne niet kan loslaten, nooit bereid zal zijn een ander iets te gunnen, zodat elke maatschappelijke verandering die niet door onthechting gedragen wordt, noodzakelijk uitloopt op een herhaling van heersend onrecht. De machtshonger is hiervan het sterkste voorbeeld: dictatuur en tirannie vormen een bron van maatschappelijke ellende omdat hier de macht niet kan worden losgelaten en omdat de bereidheid ontbreekt ze met anderen te delen, wat nooit tot een duurzaam beter beleid kan bijdragen. De dictator of de tiran komt door zijn gehechtheid aan de macht immers gemakkelijk in de verleiding zijn macht uitsluitend voor de vergroting van zijn eigen prestige aan te wenden. Met zijn grootse projecten wil hij in de eerste plaats meer aanzien verwerven; zelden komen ze echter aan de bevolking ten goede. Van de machtshonger vormt Shakespeares *Macbeth* een treffend voorbeeld: Macbeth doodt Duncan, de legitieme koning van Schotland om zelf koning te kunnen worden. Hij aarzelt ook niet om de schuld voor die moord af te wentelen op Malcolm die voor de troon is voorbeschikt; Macbeth is een usurpator die geen middelen schuwt om zijn doel te bereiken.

Voor mijn eigen goed

Moet alles uit de weg. Zo ver in 't bloed

Heb ik gewaad, dat, als ik nu bleef staan,

Terugkeer zwaarder viel dan 't verder gaan.

Veel vreemds woelt in mijn brein, dat onverwijld

De hand volbrengen moet, voor 't wordt gepeild⁴ (*Macbeth*, III, 134-139:

Vertaling Willy Courteaux

Macbeth is een ambitieuze natuur. Zijn ambitie maakt hem ontvankelijk voor de influisteringen door het kwaad dat hier verpersoonlijkt wordt door drie heksen. Een misdadige inborst heeft hij eigenlijk niet, veeleer mist hij een positieve aanleg tot het goede waardoor het kwaad vat op hem kan krijgen. Dat kwaad dat tegelijkertijd buiten hem staat en met zijn innerlijke verweven is, drijft hem tot steeds nieuwe misdaden die hem wel een gevoel van almacht geven, maar hem tegelijkertijd in zijn binnenste onbevredigd laten.

Aanvaarding heeft een slechte reputatie en wordt vaak geassimileerd met passiviteit en berusting, die in een activistische maatschappij onaanvaardbaar zijn. Aanvaarding heeft echter een positieve betekenis; ze is verwant met wat Heidegger 'Gelassenheit' noemt: het bezonnen nadenken dat in tegenstelling staat tot rekenend denken. In tegenstelling tot het rekenende denken dat alles wil beheersen, manipuleren en gebruiken, betekent gelatenheid of bezonnen nadenken ontvankelijkheid voor het Zijn. Ze impliceert een houding van geduld, kalmte, bedaardheid en beheertheid, alsook mildheid en vertrouwen in het leven. Een gelaten iemand legt niet langer zijn plannen op aan zijn omgeving, maar heeft zichzelf 'ontledigd' waardoor hij de stem van het Zijn kan vernemen. Gelatenheid kan echter niet tot doel worden gesteld of als een middel worden gebruikt om gelukkig te worden, want dat zou juist een vorm van berekenend denken zijn!⁵ Gelatenheid onderscheidt zich niet alleen van het rekenend denken, maar ook van berusting. Wie berust legt zich bij voorbaat neer bij een bepaalde stand van zaken en onderneemt niets om daaraan iets ten goede te veranderen. Aanvaarding daarentegen betekent niet dat de zaken zo maar op hun beloop worden gelaten, wel integendeel, zonder inspanningen om een toestand of evolutie ten goede te keren zou het menselijk vermogen om problemen aan te pakken erop achteruitgaan. Dat overkomt de defaitist. Zijn overtuiging dat alles steeds slechter wordt, is grotesk en werkt als een zichzelf waarmakende voorspelling: doordat hij verder niets meer onderneemt kan hij steeds minder, krimpt zijn bestaanshorizon in en laat hij zijn mogelijkheden braak liggen. Is defaitisme geen valse deemoed in tegenstelling tot de deemoed die tot aanvaarding leidt? De deemoedige berust niet. Omdat zijn innerlijke vrede niet van het resultaat van zijn inspanning afhangt, beschikt hij over mogelijkheden die hij voorzienig kan aanwenden, althans als hij beseft dat hij niet alles op eigen kracht kan en dus de illusie van de eigenmachtigheid opgeeft.

In onze onvolmaaktheid kunnen wij onze onvolmaaktheid nooit op volmaakte wijze aanvaarden. We blijven fouten maken en bovendien hebben we het steeds moeilijk om van die fouten te leren hoe belangrijk we dit ook vinden. We willen niet zelden een ander leven, maar perfectionisme en defaitisme bedreigen onze levensvervulling. Slechts op begenadigde momenten, wanneer we van alle krampachtige verwachtingen loskomen, ontdekken we zowel de kracht om naar het volmaakte te streven als de kracht om ons met de onvermijdelijke beperktheid van het aardse leven te verzoenen. We kunnen hier gewagen van een vreugdevolle paradox die we niet 'willen' of 'programmeren', maar als een geschenk toebedeeld krijgen.

Noten

¹ “Tout le malheur des hommes vient d’une seule chose, qui est de ne savoir pas demeurer en repos dans une chambre”, *Pensées*, Parijs, Gallimard, 2004, nr. 126, p. 118

² Uiteraard heeft de mens altijd het geluk nagejaagd. De Grieken hadden er reeds een term voor: “eudaimonia”, vandaar eudaimonisme: het geluk werd door hen eerder in verband gebracht met kennis en deugd. Volgens Plato bereikt de mens het ultieme geluk wanneer er harmonie heerst in zijn ziel en zijn rede de leiding heeft over de andere vermogens. Volgens Aristoteles bestaat ‘eudaimonia’ niet in eer of gezondheid of macht, maar in een leven in deugdzaamheid. Moed, eer, trots, vriendelijkheid, redelijkheid in oordeel, wetenschappelijke kennis zijn een essentieel onderdeel van eudaimonia. Ook volgens Epicurus is geluk het hoogste goed: het bestaat onder meer in filosofische discussies met vrienden. Epicurus brengt geluk weliswaar in verband met plezier, maar hij is toch niet van oordeel dat pijn altijd moet worden vermeden. De mens moet nagaan wat op lange termijn het meeste genoegen oplevert en daartoe moet hij soms afstand doen van genoegens op korte termijn. Hij is echter niet van oordeel dat de mens egoïstisch zijn geluk moet najagen ten koste van anderen. Het geluk als einddoel van het streven vinden we ook terug in het utilitarisme van J.S. Mill en J. Bentham, die van mening waren dat alle actie gericht moest zijn op het grootst mogelijke geluk voor het grootst mogelijk aantal mensen. Wanneer het geluk vereenzelvigd wordt met zinnelijke genoegens, spreken we eerder van hedonisme, waar de Griekse deugdenethiek volledig vreemd aan is.

³ Zie : Hans J. Achterhuis, *De erfenis van de utopie*, Amsterdam, Ambo, 1998; H. Crombag en Frank Van Dun, *De utopische verleiding*, Amsterdam, Contact, 1997; A. Labrie, *Zuiverheid en decadentie: over de grenzen van de burgerlijke cultuur in West-Europa 1870-1914*, Amsterdam, Bert Bakker, 2001.

⁴For mine own good,

All causes shall give way: I am in blood

Stepp’d in so far, that, should I wade no more,

Returning were as tedious as go o’er.

Strange things I have in head, that will to hand,

Which must be acted, ere they may be scann’d (III. 4. 134-139). Voor de analyse van *Macbeth*, zie onder meer J. De Visscher, *Het geperverteerde verlangen: ethiek en metafysiek in Shakespeares Macbeth*, Leuven, Acco, 1988.

⁵ Martin Heidegger, *Gelassenheit*, Tübingen, Neske Pfullingen, 1959.